

JORDI RABASSA MASSONS. *Historiador*

El 14 de juny de 1909 va néixer Josep Armarches en una casa del carrer del Vallès, al costat mateix del convent dels maristes. El seu pare treballava al ram de l'aigua i la mare al tèxtil, a la fàbrica de Can Galtacremat. Quan els descontrolats van cremar el convent, aquell juliol, la mare l'agafà amb les dues mans, l'alçà i l'abocà a finestra encarant-lo a les flames: «Mira com crema, mira com crema!», li repetia. La dona, ni abans ni després s'havia mostrat anticlerical. Amb tota probabilitat el nadó plorava. Pocs anys més tard, de jovenet, en Josep i els seus amics entraven dissimuladament a les ruïnes del convent abandonat i jugaven a fet i amagar. Aquestes ruïnes van ser un dels escenaris de jocs preferits dels adolescents, potser pel que tenien de misteris i prohibit.

A Sant Andreu de Palomar, barri extrem de la Barcelona de principis de segle, els fets de juliol de 1909 deixaren el rastre de quatre edificis religiosos cremats i una profunda sensació de desassossec entre les persones conservadores del lloc, l'únic espectre de la societat que ens ha deixat testimonis. Per raons d'espai, aquest article tracta exclusivament els fets esdevinguts al centre històric de l'antic poble de Sant Andreu, que forma l'actual barri.

El cap i el sost-cap del Sometent andreuenc van fugir davant de les amenaces dels revoltats, deixant la resta dels membres sense cap direcció. Això facilità que els prenguessin les seves armes sense haver d'utilitzar la violència. A la foto el Sometent de Sant Andreu desfilant, pocs anys abans dels fets de la Setmana Tràgica. Correcció fotogràfica: Xavier de la Cruz

Feia poc més de deu anys que Sant Andreu havia deixat de ser un municipi independent per passar a formar part de Barcelona, dins d'una entitat immensa i mal definida: el Districte Noveno, el més gran i poblat de la ciutat. Amb la victòria de la Lliga Regionalista a les eleccions municipals de 1905, la nova entitat començava a fer acte de presència a l'Ajuntament barceloní, poc sensible a les realitats dels pobles agregats. Sant Andreu estava mal comunicat amb el centre, amb enllumenat i clavegueram insuficients, carrers mal ventilats i una gran massa de famílies immigrades que s'havia incorporat a les nombroses fàbriques andreuenques i sagrerenques. A les eleccions municipals de maig de 1909 havien vençut les opcions d'esquerres. Els nous regidors Francesc Sans (Candidatura Republicana Federalista Antisolidària) i Ignasi Iglésias (Esquerra Catalana), que esdevindria el tinent d'alcalde del districte, compartien càrrec amb Josep Cararach (Lliga Regionalista), que aleshores era tinent d'alcalde del Districte X.

Sant Andreu havia patit molts canvis en els darrers cinquanta anys. La població s'havia triplicat, el model econòmic agrícola deixava pas a un sistema basat en la fàbrica i l'administració municipal ara tenia uns amos que només sabien apujar els impostos, sense repercussions en cap millora palpable.

Des del punt de vista de l'articulació social, responia al model predicat des de la parròquia, si bé durant tot el segle XIX s'havia donat la gran explosió del moviment associatiu de caràcter laic, incloent-hi l'obrer. Els enfrontaments entre les posicions laiques i les catòliques eren freqüents i els periòdics locals constaten polèmiques al respecte, per exemple sobre l'obertura de l'escola nocturna de l'Ateneu Obrer.

Així doncs, cal que ens situem en un Sant Andreu mal urbanitzat, que deixava enrere el model econòmic agrícola, amb seriosos problemes higiènics (les epidèmies provocaren mortaldats els anys 1885 i 1887), gestionat de forma deficient i amb un important nombre de població nouvinguda i desubicada, que lluitava per la dignificació d'una nova classe social, el proletariat.

Els fets de juliol de 1909 van ser especialment violents a Sant Andreu, si bé no hi va haver cap episodi de pillatge ni de robatoris. Podem considerar que els revoltats s'alçaven fermament contra l'ordre establert i per l'ideal republicà.

1

2

8

11

12

14

16

LA SETMANA TRÀGICA A SANT ANDREU DE PALOMAR

temes-2)

Seguint la narració dels fets, el diumenge 25 de juliol es respirava una calma tensa, amb rumors ací i allà. El dilluns 26 esclataren l'alarma i les pors. Aquella darrera setmana de juliol no començà com la resta. Alguns coneixien la convocatòria de vaga general, i d'altres se n'assabentaren en arribar al lloc de treball o en el trajecte, perquè no hi havia moviment de mercaderies provinents de Barcelona. Els companys més compromesos ho sabien, explicaven les notícies impreses als diaris i convidaven la resta a afegir-se a l'aturada. Al migdia les fàbriques ja estaven aturades, i el tramvia i els trens no funcionaven. Els trajectes que havien d'arribar a Barcelona acabaven sobtadament a Sant Andreu, on els maquinistes eren obligats a aturar la màquina. Els viatjants es trobaven en una població desconeguda, amb els carrers estranyament concorreguts i amb la il·luminació pública esmortida, que s'apagà definitivament a les onze del vespre. Uns pogueren hostatjar-se a casa de familiars o coneguts, d'altres en hostals, però la majoria van emprendre el camí de la ciutat a peu, potser sense tenir notícies de la revolta. Al final del dia Sant Andreu estava totalment aturat. Els obrers, majoritàriament ferroviaris i metal·lúrgics, i les obreres del tèxtil havien aconseguit el seu objectiu, sense cap acte de pillatge. Es disposaven a patrullar per tot el barri. La gent més conservadora es tancà a casa seva o va fugir, com el cap del Sometent, el ric advocat carlista Jaume de Moner. L'absència de Moner facilità que els revoltats poguessin fer-se amb bona part de les armes dels sometents, majoritàriament d'edat avançada.

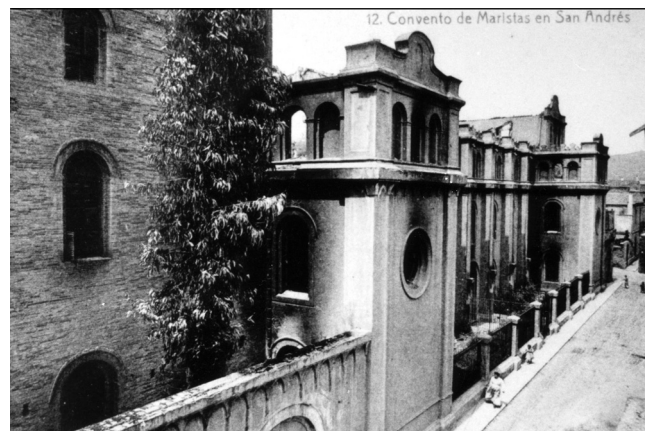
El dimarts 27 un escamot de l'exèrcit llegí el comunicat que declarava l'estat de guerra en diverses cantonades. Aleshores ja s'havien començat a alçar barricades amb l'empedrat dels carrers. En tenim constància a la font d'Aristòtil (Ramon Batlle), a la plaça del Comerç i a les rieres d'Horta i de Sant Andreu, si bé algun relat ens fa pensar que n'hi havia més. Se sentiren els primers trets, provinents de l'interior del convent dels maristes, empesos per la por que els ataquessin. Josep Miquel i Baró, Domènech Vallés i Pere Duaso van dirigir el desarmament del Sometent, i amb aquestes armes els revoltats intentaren assaltar la comissaria de la Guàrdia Civil, que es defensà des dels terrats. En l'intercanvi de trets va morir un dels atacants.

El dimecres 28 de juliol arribaren notícies de la revolta de Barcelona, i també els primers incendis: la parròquia de Sant Andreu, el convent dels maristes (dijous 29), el convent de Jesús Maria i Josep –sobre aquests fets tenim una interessant i partidista memòria firmada pel prevere Jaume

Baranera– i l'escola dels pares de la Sagrada Família (divendres 30). És precisament durant els dies 29 i 30 que els revoltats fugiren del centre de Barcelona i una bona part arribà a Sant Andreu, per partir cap als pobles del Vallès. Les tropes del general Germán Brandeis (heroi per la seva participació en l'atac al *Cu-Cut!*) eren entre el Clot i la Sagrera, i aquest manà anar a buscar els representants andreuencs. S'hi presentaren Sans, Iglésias, Cararach i alguns veïns. El general els demanà que treballassin per desfer les barricades, perquè sinó bombardejaria la població. Josep Cararach deixà escrites unes memòries en què explica les anades i vingudes entre el centre del poble i el Clot i com hostatjà una part de les tropes al col·legi de les germanes dominiques, motiu pel qual segurament se salvà de ser cremat.

Les cròniques diuen que des d'alguna d'aquestes finestres del Convent dels Maristes es dispararen els primers trets, pensant que els revoltats els atacaven. La resposta fou la crema de totes les instal·lacions. Encara avui es poden observar els estralls que causà el foc al mosaic que Antoni Gaudí dissenyà per la seva capella.

Correcció fotogràfica: Xavier de la Cruz

No sabem quines van ser les gestions dels altres dos regidors, si bé sabem que utilitzaren diverses persones per recollir informació dels esdeveniments.

Entre el dissabte 31 de juliol, diumenge i dilluns arribà la normalitat al barri, amb l'entrada pactada de l'exèrcit.

Tot i això, la repressió fou brutal. Es processaren prop de 2.000 persones, entre anarquistes, radicals i nacionalistes republicans, i se n'afusellaren cinc. El primer fou un an-

Els fets de juliol

Josep Miquel i Baró, executat andreuenc

dreuenc anomenat Josep Miquel i Baró, de quaranta-tres anys i funcionari de l'Ajuntament de Barcelona, executat el 17 d'agost. Era membre del Centre Republicà Autonomista de Sant Andreu, i un dels homes de confiança d'Ignasi Iglésias, al qual enviaren a recollir notícies i que acabà afegint-se a la revolta. La historiadora Joan Connelly Ullman explica que Miquel assumí el seu paper de líder de la revolta, que lluïa una espessa barba roja i vestia una brusa obrera de color blau més llarga de l'habitual, cosa que el feia visible ràpidament. El Consell de Guerra el va declarar culpable de sedició. *La Vanguardia* del 24 d'agost diu que «la inmensa mayoría de los testigos que se presentaron, entre ellos algunos de descargo, acusaron al procesado de haber capitaneado en San Andrés de Palomar, á los revoltosos que incendiaron la parroquial iglesia de Jesús y María (Colegio de los Hermanos Maristas), de haber atacado el cuartel de la Guardia Civil, de construir barricadas y de haberse apoderado de las armas depositadas en el fielato». L'execució exemplar de Baró volia ser un cop contra les organitzacions obreres i republicanes, i més concretament contra un partit que no s'havia declarat en contra de la revolta, el Partit Republicà Nacionalista Català. Tot i les gestions dels polítics Amadeu Hurtado, Pere Coromines i Felip Rodés per aconseguir el perdó del govern de Maura, aquest no va arribar mai i l'execució es dugué a terme tres dies després de la sentència.

Desconeixem quina va ser la reacció a aquesta execució a Sant Andreu. El primer historiador local, mossèn Joan Clapés i Corbera, tot i viure els fets de primera mà no deixà escrita cap opinió al respecte, ni tampoc el regidor Cararach en les seves memòries. Ni l'un ni l'altre van fer una mínima referència a la repressió de persones i entitats: el mateix Francesc Sans va ser empresonat i l'entitat que presidia, l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar, va ser clausurada. L'única conseqüència que descriu Clapés és la mort el 1913 de mossèn Josep Badosa Campanyà de forma prematura a causa dels horrors viscuts durant aquella setmana, si bé es va produir quatre anys després que s'esdevinguessin els fets. Quant a la resta, deixà diversos articles explicant la crema de l'església parroquial, però cap reflexió sobre els motius ni sobre la repressió posterior. Pel que fa a la premsa, només la conservadora en féu esment durant alguns mesos, sobretot amb els articles apareguts a *Autonomia*, portaveu de la Lliga Regionalista, en què es cridava a la unitat dels catòlics. La premsa obrera local gairebé desaparegué, i el poc que es publicà mesos després mai no va fer referència als fets de juliol. Ni tan sols escrigué res l'il·lustre poeta i dramaturg Ignasi Iglésias, que

potser va fer un paper en la resolució dels fets, i del qual no podem més que sospitar un coneixement exhaustiu del que succeí.

Aquella setmana de juliol va representar un fracàs per la ciutadania de Barcelona. A Sant Andreu, ja hem comentat que la revolta va tenir un caire marcadament polític i d'ideal republicà, i només provocà violència i repressió. En els am-

Diversos autors coincideixen en l'afirmació que tot i la crema d'edificis de l'àmbit religiós (escolar i de culte) no es pot parlar d'una revolta anticlerical, sinó fermament política, per la defensa de l'ideal republicà. A la fotografia una altra perspectiva del Convent dels Maristes, que va restar en estat ruïnós durant dècades.

Correcció fotogràfica: Xavier de la Cruz

bients més conservadors, la rebel·lió va provocar la inquietud, la desconfiança envers les noves classes socials i l'aïllament en els punts de vista socials.

Els pares de Josep Armarches van fer vaga tota la setmana, i van creure fermament en la possibilitat d'un món més just. Ni els trets ni les flames els apartaven del convenciment de lluitar per l'esdevenidor del seu fill, però set dies després el somni es va trencar en mil bocins i quan van tornar a la fàbrica hi faltaven alguns dels caps del sindicat. A la mare li sabia greu com havia quedat el poble, amb carrers aixecats i edificis malmesos. No creia que calgués tant de foc, però en el moment que sostenia el seu fill en braços de cara a les flamarades ella també cremava tota la injustícia que havien patit els seus, i deixava volar la imaginació. ■